

Een kasteel in Breeveld nabij de Putkop. Summiere sporen van Wolferts wrochten

door P.C. Beunder

Inleiding

Gedurende vele veldverkenningen, door mij in het verleden uitgevoerd teneinde een beter inzicht te krijgen in de bewoningsstructuren van het Hollands-Utrechtse grensgebied in de tijd van de ontginningen, heb ik mij bij tijd en wijle afgevraagd of er nog sporen aanwezig zouden zijn van de sterkte, die Wolfert van Borselen in het jaar 1299 aan de grens van het graafschap Holland liet aanleggen.

De geschiedenis is in het kort als volgt. In 1296 was graaf Floris V door een aantal edelen om het leven gebracht tijdens een poging om de gevangen graaf vanuit het Muiderslot naar Engeland te ontvoeren. Omdat zijn twaalfjarige zoon Jan I nog niet tot regeren in staat was ontstond er politiek geïntreger, waaruit sedert 1297 de edelman Wolfert van Borselen tevoorschijn komt als een soort beschermer van de jonge graaf en het graafschap. Hij laat zich goed belonen en weet van graaf Jan gedaan te krijgen, dat hij o.a. begiftigd wordt met het Land van Woerden.

In dit gebied was tot de moord op graaf Floris V het geslacht Van Woerden heer en meester geweest. Omdat het Land van Woerden oorspronkelijk een van het Sticht afhankelijk leenverband gekend had en de nieuwe bisschop Willem II van Mechelen (1296-1301) een vastberaden politiek tot uiting bracht, waarbij het mogelijk wel eens tot discussie of onvrede over het nieuw verworven bezit van Wolfert kon komen, leek het de laatste wijzer een stevige weerbaarheid aan de grens van het graafschap te doen aanleggen, waarmee tegelijk de instemming van graaf Jan met de gang van zaken effectief duidelijk gemaakt kon worden. De aanzet tot de kasteelbouw aldaar moet wel gegeven zijn, nadat Wolfert op 12 juni 1299 met het Land van Woerden begiftigd werd.

Wat zegt Melis Stoke?

Laten we de oude geschiedschrijver Melis Stoke in zijn „Rijmkroniek” hierover eens aan het woord laten:

„Int lant van Woerden begon di (*dit is Wolfert van Borselen*) maken

Ene borch, conde hijt geraken;

Groot, wijt ende daertoe starc

Dede hi beginnen daer dat werc,

Tote eenre stede, de men hiet

Die Pitkupe, sodat men niet

Int lant soude moghen comen:

Men hadt metter borch benomen.

Het was aent ende van den lande”.¹

De locatie is dus duidelijk bepaald: bij de Putkop. Nico Plomp, die de hele aangelegenheid, inclusief de ontwikkeling van de plaats en de naam Putkop op een duidelijke en verantwoorde wijze beschrijft², komt ook tot de verzuchting dat van Wolferts kasteel of wat het ook geweest mag zijn, niets meer te vinden is.

Hij wijt dit „verlies” hoofdzakelijk aan het feit, dat Wolfert nauwelijks begonnen kan zijn met de bouw van het kasteel, omdat hij op 1 augustus 1299 te Delft om het leven is gebracht en omdat de politieke ontwikkelingen zich na die datum drastisch hebben gewijzigd, heeft dit ongetwijfeld de stopzetting van de bouwactiviteiten tot gevolg gehad.³

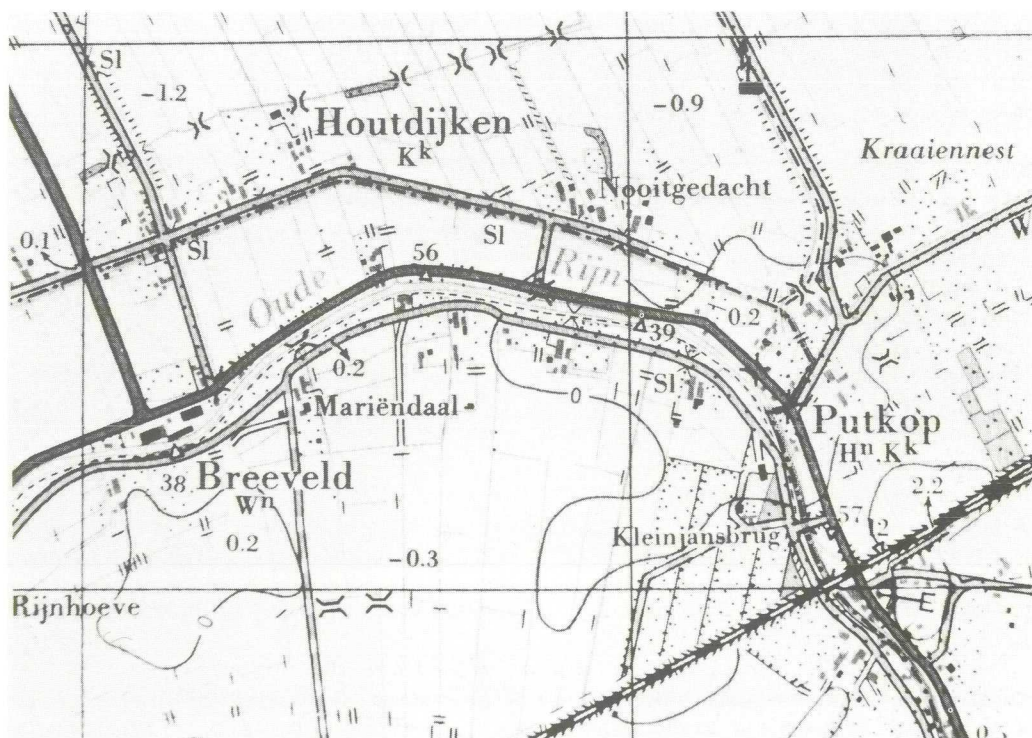
Nu spreekt Melis Stoke weliswaar ook over het begin van de aanleg, maar hij weet toch ook te melden dat het werk groot en „wijt” (ruim) van opzet was, zodat er toch wel iets gebeurd moet zijn. Nu, er is ook iets gebeurd, want ik botste, om zo te zeggen, bij mijn naspeuringen al tegen de kasteelplaats op, voor ik er in het bijzonder naar gezocht had!

De kasteelplaats in Breeveld

Als er in 1299 sprake is geweest van de bouw van een burcht of kasteel van landsheerlijk karakter in Holland, dan hoeft er maar weinig twijfel te bestaan over de plaats van zo'n aanleg. Zo'n kasteel moet toentertijd een vierkante of rechthoekige opzet hebben gehad en omgeven zijn geweest door een gracht. Dit model was immers overal door graaf Floris V en diens directe voorgangers gebruikt als dwang- en controleburcht en het zou nog wel even duren voordat dit type ingrijpende wijzigingen zou ondergaan. We moeten dus zoeken naar een rechthoekige opzet gelegen binnen een gracht. Voorwaarde is hierbij, dat de waterpartij permanent moet zijn, dat wil zeggen dat de kasteelgracht in verbinding moet staan met een niet al te onaanzienlijk water, liefst binnen schootsveld, waarvan de afdamming door de vijand niet probleemloos kan geschieden.

Welnu, deze voorwaarden vinden we aanwezig in de loop van de Oude Rijn bij de Putkop. De Rijn bepaalt hier tevens de strategische positie van het kasteel, omdat ze niet te ver vooruitgeschoven ligt, waardoor ze minder kwetsbaar was.⁴ Zo komen we terecht in de polder Breeveld.

In deze polder treffen we een regelmatige strokenverkaveling aan, waarvan het voorste gedeelte breed uitwaaiert ten gevolge van de grote bocht in de Rijn (zie afb. 1). Even voor (dus ten westen van) de buurtschap de Putkop⁵ is het verkavelingspatroon teniet gedaan door slootdemping en treffen we een perceel land van ongeveer 230 bij 200 meter aan, met in de noordoosthoek een onderscheiden rechthoekig perceel van circa 60 bij 50 meter.

Afb. 1. Fragment van de Topografische Kaart, 31 G, Woerden. Foto P.C. Beunder.

Afb. 2. Gedeeltelijke uitvergroting van afb. 1. Foto P.C. Beunder.

Dit laatste perceel ligt binnen een sloot, waarvan de grootste breedte oploopt tot ongeveer 10 meter. Dit is een ongehoord en opvallend fenomeen (zie afd. 2), wat te kenschetsen is als een opzet van landsheerlijke kasteelbouw van allure in de 13e eeuw.

De slootbreedte van het inliggende perceel valt nog het meest op en is voor de rest van de omgeving, te weten een uitgestrekt gebied met een bodemstructuur van zand en klei (een oude kronkelwaard van de Rijn) onbekend.

Hier moeten we toch wel te doen hebben met een kasteelplaats met (voor-)burchtterrein....de kasteelplaats van Wolfert van Borselen. De opzet is duidelijk te dateren als van na de verkaveling, temeer daar sporen, die anders zouden kunnen doen vermoeden, door mij niet zijn aangetroffen. De situering van het eigenlijke kasteelperceel in de noordoosthoek nabij de Oude Rijn wekt, toch rekening houdend met de Rijndijk, vertrouwen.

De archeologische terreinverkenning

Om te constateren of er bouwsporen aanwezig zijn in het perceel land, dat kennelijk voor kasteelbouw bestemd was, is door de archeologische werkgroep van de Stichts-Hollandse Historische Vereniging een klein onderzoek ingesteld. Hierbij werd een aantal reeksen boringen verricht over het bewuste binnenperceel op die plaatsen, waar de aanwezigheid van bouwrestanten het meest voor de hand liggend is.⁶

De resultaten van dit onderzoekje waren volkomen negatief. Er werd, voor zover detailgegevens uit boringen zijn af te leiden, geen enkel bouwspoor (hout-, steen- of uitbraakspoor) aangetroffen. Het enige wat opviel was een beschoeiingsconstructie, op dié plaats waar in later tijd (aan de hand van het aangetroffen materiaal mogelijk vast te stellen als in de 16e of 17e eeuw) de gracht is gedempt om een goede verbinding te creëren met het belendende boerenerf.

Hoewel het jammer blijft dat er zo weinig gevonden werd heeft de conclusie van dit archeologisch onderzoek op de bruikbaarheid van de hypothese, dat we hier te doen hebben met de kasteelplaats van Wolfert van Borselen, echter geen invloed. Misschien wordt met dit resultaat de bedoeling in de beschrijving van Melis Stoke met betrekking tot het fenomeen toch versterkt.

Melis Stoke spreekt immers twee maal over het begin van het werk, dat gezien de (bedoelde) opzet wel groot en sterk zou moeten worden. Welnu, zo ligt het object er heden ten dage nog bij.

En dat deze aanblik niet van vandaag of gisteren is, is af te leiden uit de situering van het complex op een kadasterkaart uit 1832 (zie afb. 3). Het burchtterrein en de kasteelplaats zijn in nagenoeg dezelfde situatie op deze kaart te onderscheiden met een aan het kasteelperceel grenzende boerderij.

Afb. 3. Gedeelte van de kadasterkaart uit 1832. Coll. gemeentearchief Woerden.

Enkele slotopmerkingen betreffende de ligging en de naam van de huidige boerderij

Zoals u al wel begrepen zult hebben zijn er noch in de waterschapsarchieven, noch in de stukken betreffende opstal en eigendom gegevens voorhanden, die de geschetste visie kunnen aanvullen. Ik moest derhalve mijn toevlucht nemen tot wat opvallende en mijns inziens de hypothese bevestigende eigenaardigheden.

Gezien de boorresultaten heeft op het „kasteelperceel” hoogstwaarschijnlijk nooit boerderijbouw plaatsgevonden, ook niet vóór 1299. De aanwezigheid van een boerderij op de huidige plaats vóór 1299 is trouwens niet goed aan te nemen. Het hoofdgebouw van de huidige boerderij ligt namelijk precies in het verlengde van een kavelsloot, die gedempt is om het (voor-)burchtterrein te creëren (zie afb. 1 en 2).

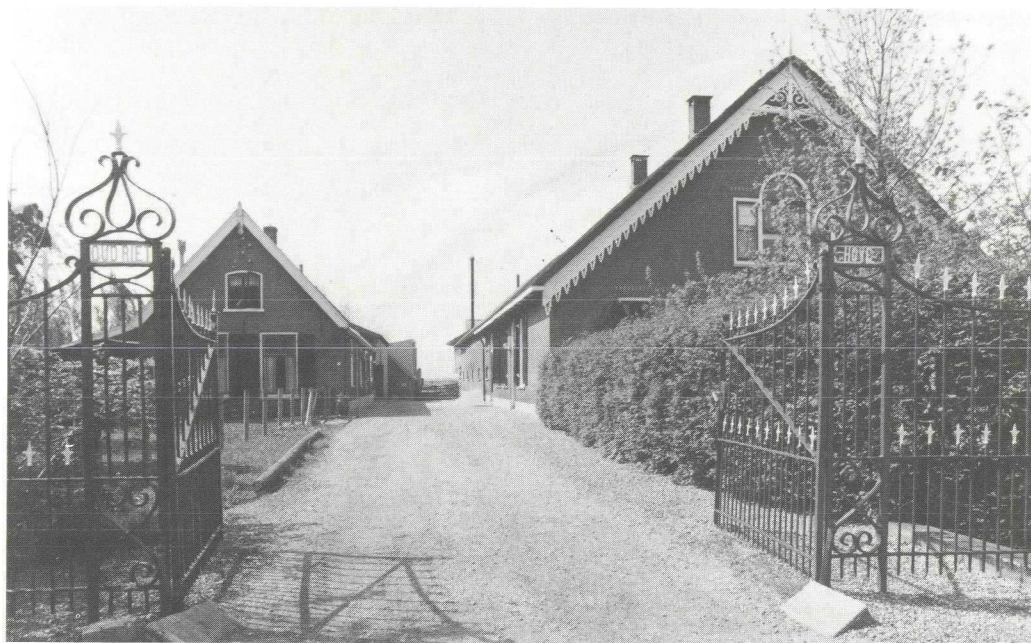
Het ziet ernaar uit dat de kasteelopzet na de „bouwstop” in augustus 1299 nog een tijd lang onder grafelijk toezicht is gebleven en dat, toen er van eventuele voortzetting van de bouw definitief werd afgezien, daarna het terrein is vervreemd en (weer) een agrarische bestemming heeft gekregen. Mogelijk is de claim op de eigenlijke kasteelplaats zo langdurig geweest, dat die toch zo aantrekkelijke bouwplaats niet kon worden benut en boerderijbouw ernaast heeft moeten plaatsvinden. Vooral in de 14e en 15e eeuw werden veel boerderijen „begraven”, dat wil zeggen omgracht, terwijl hier de kasteelplaats onbebouwd is gebleven (zie afb. 4).

Het binnenperceel moet er wellicht gedurende die overgangstijd verwilderd bij hebben gelegen. Misschien vinden we dat aspect terug in de naam van de huidige belendende boerderij, die „Oud Riethove” is genoemd (zie afb. 5).⁷

Tenslotte wil ik mijn oprechte dank brengen aan de eigenaar en de bewoners van de boerderij, waartoe het betreffende complex behoort, de familie D. van de Weerd, die de archeologische werkgroep en mij vriendelijk en met belangstelling toestonden respectievelijk de boringen en de veldverkenningen te doen en mij desgevraagd van zoveel mogelijk informatie voorzagen.

Afb. 4. Gezicht over het kasteelperceel (nu boomgaard) vanuit het noordoosten. Foto P.C. Beunder.

Afb. 5. De boerderij „Oud Riethove” in Breeveld, gemeente Woerden. Foto P.C. Beunder.

Noten:

- 1) Melis Stoke, *Rijmkroniek*, boek 6, vers 279-287.
- 2) Plomp, 29-29.
- 3) Fockema Andreae tipt op pagina 92 het fenomeen ook even aan, maar laat zich over de exacte bouwrelicten niet verder uit, dan dat die nog wel ergens aan de Putkop te vinden moeten zijn.
- 4) Een plaatsbepaling van het kasteel in het Oude Land onder Harmelen, toentertijd het meest oostelijk gebiedsdeel van het Land van Woerden, is uit strategisch oogpunt ten opzichte van de grens van het graafschap niet goed denkbaar; bovendien komt dan ook het plaatsbepalend element Putkop in het gedrang.
- 5) Zie hiervoor ook Plomp, 28.
- 6) De mogelijkheid dat de carré-vormige sloten funderingsuitgravingen voor royale steenbouw zijn geweest is hierbij niet onderzocht.
- 7) Bij de veldverkenning is onder andere gezocht naar sporen van een oude opzet en naar sporen van een mogelijke veldoven voor de fabricage van bouw materiaal. In het eind van de 13e eeuw is er nog geen sprake van algehele centralisatie en monopolisering (en standaardisering) van baksteenfabricage. De aanleg van zo'n veldoven behoorde toch tot de eerste werkzaamheden bij voorgenomen steenbouw. Maar omdat een mogelijk nog gebouwde veldoven ook afgebroken kan zijn alvorens de productie op gang kwam is het de vraag of hiervan (in dit stadium) iets terug te vinden zou zijn. Mij is hieromtrent niets opgevallen en het is eveneens de vraag of met een net van boringen één en ander te herkennen zou zijn.

Literatuur:

- S.J. Fockema Andreae, „Aen 't ende van den lande”: de Hollands-Utrechtse grensstreek bij Woerden” in *Zuid-Hollandse Studiën*, deel I, (Voorburg, 1950), 83-94.
- I.H. Gosses en N. Japikse, *Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland* ('s-Gravenhage, 1947), 160-161.
- Nico Plomp, *Woerden 600 jaar stad* (Woerden, 1972), 28-29.
- Melis Stoke, *Rijmkroniek*, uitg. Historisch Genootschap (Leiden. 1885).
- idem, uitg. HES Publishers (Utrecht, 1983).